

**ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ДОТООД ХЯНАЛТАД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН
ЗҮЙЛИЙН ХАМААРЛЫН ШИНЖИЛГЭЭ**

Э.Түвшинтөгс

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Хууль сахиулах удирдлага хөтөлбөрийн суралцагч, 7081 дүгээр дамжааны магистрант, хошууч

Товч агуулга: Бидний нийтлэлийн зорилго нь байгууллагын үйл ажиллагааны дотоод хяналтад нөлөөлж буй хүчин зүйлийн хамаарлыг судлан, судалгааны үр дүнгээс дүгнэлт гаргаж, санал дэвшүүлэхэд чиглэнэ. Судалгааны өгөгдлийг 2023 оны гуравдугаар улиралд цахимаар цуглуулж, SMART PLS 3.0 программ хангамжийг ашиглан дүн шинжилгээ хийн найдвартай байдлыг Кронбах альфа индексээр үнэлсэн.

Түлхүүр үгс: Хяналтын орчин, эрсдэлийн үнэлгээ, хяналтын үйл ажиллагаа, мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи, байгууллагын дотоод хяналт.

Abstract: The goal of our article is to examine the relationships between the variables influencing internal control over an organization's operations, to draw inferences from the findings of the study, and to offer recommendations. In the third quarter of 2023, survey data were collected online. SMART PLS 3.0 software was used to analyze the data, and Cronbach's alpha was used to measure reliability.

Key words: control environment, risk assessment, control activities, information and communication technology, internal control of the organization.

Оршил. Дотоод хяналт нь байгууллагын санхүүгийн болон үйл ажиллагааны удирдлагын чухал бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Дотоод хяналт нь удирдлагаас боловсруулж баталсан чиглэл, бодлого, журам, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд тусалж, өдөр тутмын үйл ажиллагаанд хяналт тавихад чиглэдэг. Иймээс, хууль тогтоомж, дүрэм журам, хөтөлбөрийг дагаж мөрдөх шаардлагын дагуу хэрэгжилтэд анхааран түүнийг

ашиглах баталгааг хангах зорилготой байдаг.

Нэг. Байгууллагын дотоод хяналт, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлийн хамаарал

Байгууллагын дотоод хяналтын талаар олон улсын эрдэмтэд нэгдсэн нэг загвар, онол гаргахаар судалсаар байна. Судалгааны ажлын сэдвийн хүрээнд дараах харьцуулалтаас онолын суурийг тайлбарлаж байна (Хүснэгт 1.).

Хүснэгт 1. Онолын үзэл баримтлалын харьцуулалт

№	Судлаачийн нэр	Онолд оруулсан хувь нэмэр
1	Дональд Кресси 1953	Дотоод хяналтад залилангаас урьдчилан сэргийлэх сэдэл, оновчтой байдал, боломжийн ач холбогдлыг онцолсон.
2	Майкл Жэнсен 1983	Байгууллага доторх агентлагийн асуудлыг дотоод хяналт хэрхэн хөнгөвчлөхийг тайлбарладаг үндсэн-агент онолыг нэвтрүүлсэн.
3	Ричард Б.Чейс 1985	Үйлдвэрлэл, үйл ажиллагааны дотоод хяналтын тогтолцооны чухал бүрэлдэхүүн хэсэг болох үйл явцын хяналтын үзэл баримтлалыг боловсруулсан

4	Пол Милгром 1990	Байгууллага дахь гэрээний бүрэн бус байдлыг дотоод хяналт хэрхэн зохицуулж болохыг ойлгоход хувь нэмэр оруулсан
5	Марк Бэйсли 1997	Дотоод хяналтын үзэл баримтлалыг эрсдэлийн удирдлагын практикт нэгтгэсэн
6	Жоеэл Дэмски 2008	Үр дүнтэй дотоод хяналтыг хангахад мэдээллийн системийн үүрэг, тэдгээрийн хяналтад анхаарсан.

Тайлбар: Судлаачийн судалгааны ажлын үр дүн

Энэхүү судалгааны онолын хүрээнд байгууллагын дотоод хяналт чухал болохыг онцолж байна. Алдаа, зөрчил, луйвраас урьдчилан сэргийлэх, санхүүгийн тайлангийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах, ёс зүйн үнэт зүйлсийг сурталчлах, ил тод байдлыг хангахад дотоод хяналт зайлшгүй чухал юм. Хууль тогтоомж, дүрэм журам, гэрээ, бодлого, журмыг дагаж мөрдөх, санхүүгийн найдвартай тайлан гаргахад хүчтэй дотоод хяналт шаардлагатай.

Дотоод хяналт нь өөр өөр хэлтэс, байгууллагуудад хэрэгжихдээ харилцан адилгүй байж болох ч байгууллагын үйл ажиллагааны бүрэн бүтэн байдал, үр дүнтэй байдлыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү онолын хүрээ нь Монголын төрийн салбарын байгууллагын дотоод хяналтад үзүүлэх нөлөөллийн шаардлагуудад дүн шинжилгээ хийх нь бидний анхаарлыг татсан.

1.1. Үйл ажиллагаа ба дотоод хяналт

Байгууллагын хяналтын үйл ажиллагаа нь удирдлагын удирдамжийн хэрэгжилтийг хангах бодлого, журам бөгөөд зөвшөөрөл олгох, зөвшөөрөл олгох, баталгаажуулах, нэгтгэх, үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийг шалгах, хөрөнгийн аюулгүй байдал, ажил үүргийн хуваалт зэрэг үйл ажиллагаа орно.

Ричард Д.Арчибалд 1974 онд бичсэн "Компьютерийн систем дэх

үүргийн хуваарь" хэмээх нийтлэлдээ ажлын байран дахь залилан, алдаанаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд байгууллагуудын үүрэг хариуцлагыг тусгаарлахын ач холбогдлын талаар дурдсан байдаг. Энэхүү үзэл баримтлал нь дотоод хяналтын систем дэх үндсэн хяналтын үйл ажиллагаа юм. Мэдээлэл дамжуулах, хадгалах, үүсгэх, хуваалцах, солилцоход хяналтын үйл ажиллагааг ашигладаг бөгөөд энэ нь мэдээллийн салбарын чадамжийг удирдах янз бүрийн загвар, тогтолцоотойгоор байнга хувьсан өөрчлөгдөж байдаг¹.

1.2.Хяналтын орчин ба дотоод хяналт

Хяналтын орчин гэдэг нь ажилчдын өдөр тутмын үйл ажиллагаанд хэрхэн оролцох өнгө аясыг тодорхойлдог удирдлагын зүгээс авч хэрэгжүүлсэн цогц арга хэмжээг хэлнэ. Эдгар Х.Шейн нь байгууллагын соёл, түүний хяналтын орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаарх бүтээлээрээ алдартай. Шейн 1985 онд хэвлэгдсэн "Байгууллагын соёл ба манлайлал" номдоо байгууллагын соёл нь хяналтын орчинд хэрхэн нөлөөлж, байгууллага доторх зан үйлийг хэрхэн хэлбэржүүлдэг талаар авч үзсэн².

1.3. Ажлын уялдаа холбоо ба дотоод хяналт

Ажлын уялдаа холбоо нь ажлын зохицуулалт, дотоод хяналтын гол

¹ Mark S. Beasley, 2007.

² Donald L. Ullmann, 1986.

ойлголт юм. Энэ нь байгууллага доторх ажил, үйл ажиллагаа хэрхэн явагдахыг зохицуулдаг үйл явцыг зохион бүтээх, оновчтой болгох, автоматжуулахад ордог.

Ажлын уялдаа ажлыг үр дүнтэй зохицуулж, эцсийн хугацааг хангаж, нөөцийг зохих ёсоор хуваарилдаг ба ажлыг үр дүнтэй зохицуулах, хөрөнгийг хамгаалах, мэдээллийн үнэн зөв байдлыг хадгалах, байгууллагын зорилгод хүрэхийн тулд дотоод хяналтыг бий болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

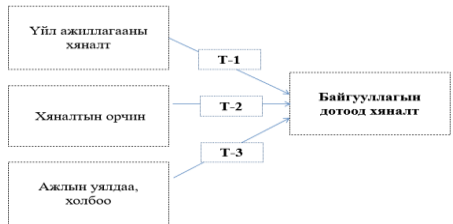
Судалгааны ажлаараа дээрх онолын уялдаа, хамаарлыг судалсны үр дүнд таван таамаглал дэвшүүлэн загвар санал болгон судалсан. Үүнд:

Таамаглал 1. Хяналтын орчин байгууллагын дотоод хяналтад нөлөөлнө.

Таамаглал 2. Үйл ажиллагааны хяналт байгууллагын дотоод хяналтад нөлөөлнө.

Таамаглал 3. Ажлын уялдаа, холбоо байгууллагын дотоод хяналтад нөлөөлнө.

Зураг.1. Байгууллагын дотоод орчин ба түүний хамаарал

Хоёр. Судалгааны арга зүй, боловсруулалт, үр дүн

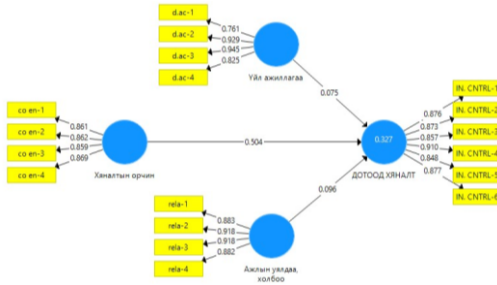
Судалгааны ажилдаа чанарын судалгааны арга зүйн баримт бичгийн судалгааг дараах байдлаар харьцуулалт хийн ашигласан.

Хүснэгт 2. Чанарын судалгааны арга зүйн онолын харьцуулалт

№	Үзэл баримтлал	Судлаач, эрдэмтэн	Эх сурвалж
1	Чанарын судалгаа гэдэг нь бичвэр эсвэл дүрсний өгөгдөлд гүнзгий дүн шинжилгээ хийх замаар нарийн төвөгтэй үзэгдлийг ойлгох системтэй, эрэл хайгуулын арга	Дензин ба Линкольн 2005	"The Sage Handbook of Qualitative Research"
2	Чанарын судалгаа гэдэг нь тогтмол харьцуулалт, онолын түүврийг чухалчилдаг, бодит үр дүнг гаргах зорилготой судалгааны арга	Глэйзер ба Штраусс 1967	"The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research"
3	Чанарын судалгааны арга нь хэв маяг, сэдвийг тодорхойлохын тулд системтэйгээр шалгахад чиглэсэн арга.	Берелсон 1952 он	"Content Analysis in Communication Research"

Чанарын судалгааны арга зүй нь нийгмийн үзэгдлийн нарийн төвөгтэй байдлыг гүнзгий судлах боломжийг олгодог онцлог бөгөөд давуу талтайг эрдэмтэд чухалчилдаг.

Зураг 2. Хэмжил зүйн шинжилгээ

Үйл ажиллагааны хяналтын дөрвөн далд хувьсагчийн хэмжил зүйн шинжилгээнээс гарсан далд утга нь 0.761-0.945 хооронд хэлбэлзэн Кронбах Альфа тоон утгын үр дүн 0.892 байгаа нь өндөр түвшний дотоод нийцтэй байгааг илэрхийлсэн.

Хүснэгт 4. Хяналтын орчны хүчин зүйлийн шинжилгээ

Хүчин зүйл	код	Далд хувьсагч	Кронбах альфа
Хяналтын орчин	co.en -1	0.861	0.888
	co.en -2	0.862	
	co.en -3	0.859	
	co.en -5	0.869	

Тайлбар: co.en- хяналтын орчин

Хяналтын орчны дөрвөн далд хувьсагчийн хэмжил зүйн шинжилгээнээс гарсан далд утга нь 0.859-0.869 хооронд хэлбэлзэн Кронбах Альфа тоон утгын үр дүн 0.888 байгаа нь өндөр түвшний дотоод нийцтэй байгааг илэрхийлсэн.

Хүснэгт 5. Хяналтын орчны хүчин зүйлийн шинжилгээ

Хүчин зүйл	код	Далд хувьсагч	Кронбах альфа
Ажлын уялдаа, холбоо	rela -1	0.883	0.924
	rela -2	0.918	
	rela -3	0.918	
	rela -5	0.882	

Тайлбар: rela- ажлын уялдаа холбоо

Тайлбар: Судалгааны ажлын үр дүн.

Хүснэгт 3. Хяналтын орчны хүчин зүйлийн шинжилгээ

Хүчин зүйл	код	Далд хувьсагч	Кронбах альфа
Үйл ажиллагааны хяналт	IN.CNTR L-1	0.761	0.892
	IN.CNTR L2	0.929	
	IN.CNTR L-3	0.945	
	IN.CNTR L-4	0.825	
	IN.CNTR L-5	0.825	

Тайлбар: d.ac- үйл ажиллагааны хяналт

Ажлын уялдаа холбооны дөрвөн далд хувьсагчийн хэмжил зүйн шинжилгээнээс гарсан далд утга нь 0.882-0.918 хооронд хэлбэлзэн Кронбах Альфа тоон утгын үр дүн 0.924 байгаа нь өндөр түвшний дотоод нийцтэй байгааг илэрхийлсэн.

Хүснэгт 6. Дотоод орчны хүчин зүйлийн шинжилгээ

Хүчин зүйл	код	Далд хувьсагч	Кронбах альфа
Дотоод хяналт	IN.CNTRL-1	0.876	0.938
	IN.CNTRL-2	0.873	
	IN.CNTRL-3	0.857	
	IN.CNTRL-4	0.910	
	IN.CNTRL-5	0.848	
	IN.CNTRL-6	0.877	

Тайлбар: IN CNTRL- дотоод хяналт

Дотоод хяналтын зургаан далд хувьсагчийн хэмжил зүйн шинжилгээнээс гарсан далд утга нь 0.882-0.918 хооронд хэлбэлзэн Кронбах Альфа тоон утгын үр дүн 0.924 байгаа нь өндөр түвшний дотоод нийцтэй байгааг илэрхийлсэн.

Судалгааны хэмжил зүйн шинжилгээнээс, Кронбах альфа тоон утга 0.888-0.924 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь энэхүү судалгааны асуулт бүр найдвартай байгааг илэрхийлсэн.

